

<https://doi.org/10.21301/eap.v19i4.9>**Милена Јокановић***Филозофски факултет, Универзитет у Београду*

milena.jokanovic@f.bg.ac.rs

<https://orcid.org/0000-0002-6232-9632>**Иван Ђорђевић***Етнографски институт САНУ*

ivan.djordjevic@ei.sanu.ac.rs

<https://orcid.org/0000-0002-4898-565X>**Марија Ђорђевић***Филозофски факултет, Универзитет у Београду*

marija.djordjevic@f.bg.ac.rs

<https://orcid.org/0000-0003-4339-0785>**Наслеђе еманципације:
сакупљање (невидљиве) свакодневице^{6*}**

Апстракт: Партиципативно мапирање наслеђа једно је од могућих метода валоризације пракси еманципације као културног наслеђа. Кроз пројекат грађанског истраживања „ХЕРОИНЕ: Наслеђе еманципације – оснаживање Ромкиња кроз изградњу мрежа солидарности”, који истраживачи Етнографског института САНУ и Филозофског факултета Универзитета у Београду реализују у сарадњи с ромским активисткињама из Београда, Костолца и Пирота, наслеђе женског активизма дефинисано је као посебан вид свакодневице, чије праксе еманципације пресудно утичу на идентитет и просторе деловања заједнице. Након теоријског осврта и релевантних примера процеса партиципативног мапирања наслеђа, у раду се анализира потенцијал метода мапирања заједнице на наведеном примеру,

* Овај рад представља резултат рада на пројекту „ХЕРОИНЕ: Наслеђе еманципације – оснаживање Ромкиња кроз изградњу мрежа солидарности”, финансираног од стране Центра за промоцију науке у оквиру позива за пројекте грађанских научних истраживања (2024–2025). Такође, текст је резултат и рада на Филозофском факултету Универзитета у Београду у оквиру петогодишњег Програма научноистраживачког рада Универзитета у Београду – Филозофског факултета (2024–2028), као и рада на у Етнографском институту САНУ који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација РС на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2024. години, број: 451-03-66/2024-03/ 200173 од 5. 2. 2024.

те се проматрају могућности интерпретације наслеђа заједнице које до сада није било у великој мери заступљено у оквиру званичних институција баштине. У том смислу, у овом раду одабран је такозвани *приступ кроз наслеђе*, који подразумева активну размену између чланова заједнице на тему важних наслеђених елемената окружења, које их чине поносним и оснаженим. Одабрани материјални и нематеријални облици наслеђа нуде ниво специфичности заједнице и истовремено служе као база на основу које се може замишљати будућа трансформација кроз наслеђена знања, вештине и предмете. Овај приступ мапирања подразумева и стварање наслеђа у тренутку мапирања, односно препознавање вредности, пракси и појединаца који су носиоци трансформације или су стубови заједнице који о њеним члановима брину.

Кључне речи: наслеђе еманципације, партиципација, заједница, пројекат научних грађанских истраживања ХЕРОИНЕ, предмети свакодневице

Увод

Разумевање културног наслеђа као процеса, односно као скупа материјалних и нематеријалних елемената који дефинишу његову важност за заједницу, присутно је у научном истраживању и практичном раду више од тридесет година (Smith 2006; Rasool 2018). Свој институционализовани оквир добија усвајањем Фаро конвенције 2005. године, када се у европском контексту глас и потребе заједница дефинишу као један од основних предуслова валоризације, а тиме и чувања, материјалних и нематеријалних културних елемената (Faro konvencija 2005). Инсистирање на перформативности и процесуалности културног наслеђа редефинише предмете и тачке идентификације заједнице, које постају питање живљене реалности и потреба које се исказују у садашњем тренутку. Овакав приступ културном наслеђу отворио је простор за сагледавање пракси које припадају домену свакодневице у заједници и које креирају места и просторе за дефинисање потреба, потенцијала и ограничења, као оних који могу постати елементи идентификације. Међутим, поставља се питање: зашто, када, где и ко ступа у процес валоризације савремених пракси као културног наслеђа? Која врста пракси кроз такав процес може и треба бити третирана?

Кроз скоро педесет година дуг период преиспитивања постојећих и доминантних односа моћи, начина комуникације и права на имагинацију постало је јасно да само један наратив не може да постоји, и да је нужно размотрити на који начин често недовољно чувени гласови могу да добију сопствену позицију у дијалогу. Суштинско достизање овог циља свакако је упитно. Критички гласови који указују на појаву све дубљих подела између етнички, верски и културно сегрегираних заједница чине окосницу дебате о инклузивности, партиципацији и домету идеје мултикултурног

суживота. Један од резултата преиспитивања ових идеја, теоријских концепата и пракси, јесте покушај дефинисања интересних заједница које као тачке сопствене идентификације бирају свој свакодневни живот, садашње потребе и окружење. *Свакодневица* у овом контексту није само антипод „великим наративима”, већ се може дефинисати као скуп активности, предмета и места који стварају просторе у којима заједница интерагује, дефинише своје потребе, потенцијале, препреке и ограничења с којим се у реалном времену и простору суочава.

Потреба за другачијим описом појма *свакодневице* указује и на нужност редеофинисања питања видљивости, односно невидљивости наратива, поготово у случају дисциплина и пракси које третирају културно наслеђе. Нивои видљивости у овом контексту нису нужно подударни с онима које заједнице остварају унутар друштва. Имајући у виду усвојену позицију институција културног наслеђа као носиоца знања, начини презентације и степен заступљености различитих заједница у њима могу имати изразит значај. Статус вредности који се кроз ове институције остварује још увек са собом носи жиг истинитости и важности, без обзира на вишедеценијске покушаје демократизације знања, рушења куле од слоноваче (McDonald 2002), превазилажења ограниченог и наметнутог „Западног” приступа интерпретацији кроз модел *беле коцке* (*white cube*) (Deaville 2020), и истинског освртања на историјско настајање музејских колекција (превасходно колекција фокусираних на питања материјалне културе) и етичких аспеката ових пракси у савременом тренутку (Golding&Modest 2013; Van Dartel 2009; Butler 2011; Sarr&Savoy 2018).

Полазећи од разумевања утицаја који културно наслеђе има у формирању јавног односа према историји, артефактима и традицијама, рад који следи разматраће могућности валоризације женског активизма и еманципације као културног наслеђа ромске заједнице у Србији.¹ Организовани

---

¹ Пројекти који се фокусирају на наслеђе Рома нису малобројни и фокусирају се на различите аспекте материјалних и нематеријалних облика наслеђа ових заједница, попут пројеката *Them Romano* (2008), *Romaheritage* (2015), *ERIAC* (2017), *ЕРЕКА Roma Station* (2017) или *Presencia Gitana* (2019). Наведени пројекти документују, презентују и популаризују локално-специфичне елементе ромске културне баштине и теже јасном указивању на специфичности и сличности културног наслеђа Рома и Ромкиња. У том смислу пројекат „ХЕРОИНЕ: Наслеђе еманципације – оснаживање Ромкиња кроз изградњу мрежа солидарности” има за циљ да истакне значај женске еманципације и вишедеценијског рада ромских активисткиња у Србији и да кроз мапирање ових пракси дефинише још једну тачку позитивне идентификације заједнице, док истовремено питање наслеђа пракси еманципације жена поставља као могући предмет дебате у контексту традиционалистички дефинисаног нематеријалног културног наслеђа.

ромски женски активизам присутан је у свакодневици ове заједнице већ скоро један век и кроз своју историју демонстрирао је висок степен адаптивности, односно способности да препознаје потребе и изазове који се појављују како у зависности од глобалних тако и од локалних друштвених промена. Процеси дефинисања еманципације као свакодневице и као културне баштине биће представљени кроз истраживање и досадашње резултате пројекта „ХЕРОИНЕ: Наслеђе еманципације – оснаживање Ромкиња кроз изградњу мрежа солидарности”, који као основни истраживачки метод користи мапирање заједнице. Мапирање заједнице као методолошки оквир и приступ настаје у периоду успостављања идеја мултикултурализма, а своју примењивост данас дугује чињеници да заједници не приступа кроз најчешће параметре идентификације, попут етничитета. Овај истраживачки метод заснива се на концепту блиском идеји интересне заједнице тиме отварајући могућност за процесе размене знања, вештина и ресурса. Крајњи планирани резултати овог пројекта представљају пажљиву визуелизацију спроведеног мапирања, као један од начина да се (не)видљиво учини (још) видљивијим, односно да се кроз вредновања културног наслеђа и његову презентацију *хероине женске еманципације* привремено из свакодневице преселе у домене *вечитог времена* музејског модела комуникације.

Наслеђе и свакодневица

Последње две деценије двадесетог и почетак двадесет првог века карактеришу интересовање за појединачне успомене и памћење мањих група које су се ретко чуле раније у време доминације „великих” наратива и идеологија и историје коју су „писали победници”, те у доба конструисања националних идентитета. Међутим, од осамдесетих година прошлог века може се увидети интересовање за интимна сећања како у студијама баштине тако и у уметничком изразу, филозофским промишљањима, али и политичким акцијама и афирмацији културног идентитета. Крај претходног века, дакле, показује интересовање за „контра-сећања” неких недоминантних друштвених група, откривајући да конструисана историја не може да замени живо, аутентично сведочење (Fuko 1997). Ову *помаму за сећањем*, односно микроисторијама и наслеђем свакодневице мањих заједница, теоретичари објашњавају Хладним ратом, истраживањем Холокауста током којег је уништено много докумената а само неколицина преживелих могла је да сведочи о трагичним догађајима, али је неретко доводе у везу и с туризмом и сећањем као робом, развојем нових медија и технологије, те лакшим бележењем и даљом дистрибуцијом података

(Sladček and Vasiljević 2011). Такође, последњих деценија прошлог века долази и до промена при сагледавању прошлости услед заокрета у академском дискурсу у којем су важно место имали постмодерност и постструктурализам инспирисани критиком „утврђених знања” и ауторитета, што је за студије баштине значило пропитивање вредности које се промовишу, као и тога како су оне утврђене. Најзад, постколонијалне студије омогућиле су препознавање нових гласова и веће уважавање алтернативних тврдњи о прошлости (Bhabha 1994; Ђорђевић 2008; Spencer and Valassopoulos 2021; Popadić 2021). Наиме, отварање питања које постколонијални дискурс доноси, од критике стварања *другости* до наметнутих модела интерпретације, доводи до дубинског преиспитивања појмова и концепата културне баштине, њихове имплементације, као и доминације предвиђених и неоспоривих наратива. Појава мултикултурализма као доминантне агенде у Великој Британији деведесетих година наизглед решава све пређашње проблеме дубински дискриминаторних друштвених и културних пракси. Мере социјалног укључивања мањинских, маргиналних и маргинализованих група (Žikić 2011), као и партиципативни методи рада који за циљ имају отварање до тада недостижних институција, омогућавајући приступ знању и процесу његовог креирања, као и стварања простора за тише, чак и угушене гласове (Sandel 1998; Fleming 2002; Smith 2006), убрзо су показали да установљени односи моћи нису промењени. Веома оправдано се постављало питање на којим основама, с којим циљем и ко је дефинисао појмове и потребе мултикултуралности и диверзитета, односно ко је дефинисао „стаклену таваницу”² приступа друштву, његовим институцијама и тековинама.³ Прва критика оваквих процеса партиципације јесте проблем односа моћи, односно питање ко има право да позива на разговор и о којој теми. Непољубљан однос доминације колонизатора и колонизованог јасно се видео и у небројеним покушајима отварања музејских институција у Западном свету, поготово у контексту етнографских колекција. Организовано позивање изворних заједница да интерпретирају постојеће колекције јасно указује на непромењен однос моћи у којем већинска група позива мањинску да јој представи своју „културу”, односно артефакте које као

² Реч је о метафори која означава невидљиву баријеру која онемогућава некоме успон у различитим контекстима хијерархија. Најчешће се односи на питање родне дискриминације и дискриминације различитих врста мањина (Wilson 2014; Cotter, Hermesen, Ovadia and Vanneman 2001).

³ Појам и пракса мултикултурализма били су и остали у центру многих дебата у друштвеним и хуманистичким наукама, па и у антропологији. У овом раду нема простора за ширу расправу о томе, али је свакако важно напоменути велики број значајних научних радова и монографија посвећених тој теми, како у иностраној тако и у домаћој литератури (Milenković 2005; Turner 1993; Vertovec 1996; Rašić 2022).

такве валоризује „страна” већина, док предмет остаје питање куриозитета који само с новим политички коректним слојем наставља да се конзумира на суштински непромењен начин. Пропитивање начина настанка таквих колекција предмета, а након партиципације и пракси, појављује се као доминантна интерпретативна пракса двадесет и првог века, веома често резултирајући допуштањем уметничког чина као вида реакције или постављања проблематичних питања у духу Фреда Вилсона.⁴ С друге стране, истински институционални однос према овим питањима изостаје, често бивајући одбачен од стране доминантне интересне заједнице сакупљачке – музејске институције.

Паралелно с позивима на учествовање у реинтерпретацији постојећих колекција не тако давно прошлог времена, појављује се ново интересовање за локалну етнографију, за сакупљање свакодневице сопственог контекста. У европским оквирима једна од најзначајнијих иницијатива ове врсте јесте установљавање САМДОК мреже за студије савременог сакупљања шведских музеја културне историје 1977. године.⁵ Ова мрежа музеја основана је с циљем да се сакупљају предмети из свакодневног живота у конзумеризмом измењеном шведском друштву. С временом су активности сакупљања биле дефинисане шире, и односиле су се на похрањивање како предмета, тако и усмених историја и других видова документованог искуства савременог живота. САМДОК је имао за циљ да пажњу, у првом реду, институција културног наслеђа окрене ка важности свакодневице која на практичном и опипљивом нивоу материјализује процесе идентификације, стварања заједнице и, коначно, реалног живота с „великим” наративима или без њих. Стварање слике друштва постало је важније од „вредности” самог сакупљеног предмета, односно „изворни контекст предмета, попут домаћинства, посла или простора конзумације

⁴ 1992. година може се сматрати за годину радикалне промене музејског дискурса. Те године у Мериленду отворена је изложба уметника Фреда Вилсона „Ископавање музеја” (*Mining the Museum*). Вилсон је позван да понуди нову интерпретацију колекција Историјског друштва Мериленда. Његов основни циљ био је откривање и истицање неиспричаних наратива ропства, робовласништва и расизма, које је проналазио у биографијама већ изложених предмета, као и у самим депоима ове институције. Отварање „скривених” прича из историјских предмета и представљање проблематичних и тешких тема након ове интервенције постепено постаје једно од најчешћих метода рада с колекцијама оптерећених колонијализмом, упитним начинима аквизиције, расизмом, робовласнишвом и дискриминацијом.

⁵ Име Самдок је састављено од сегмента „sam”, што је први део шведске речи за „samtid” и има значење савремени, али и први део шведских речи за сарадњу и координацију, и „dok”, што је скраћеница од речи документација. Име се, дакле, директно односи на такозвану „савремену документацију”, која је била језгро активности ове организације од 1970-их.

и јавног живота, постаје кључна тачка научне, музеолошке и педагошке вредности сакупљених предмета” (Axelsson 2014, 17).

Горе помињана појава за памћењем и процеси сакупљања сећања, наратива и предмета условили су јасан заокрет ка промишљању садашњости коју можемо перципирати овог тренутка на датом месту. „Савремено сакупљање дефинисано је као сакупљање предмета, наратива и материјалне културе који приказују скорашњу прошлост и савремени тренутак” (Museum Development North West & Jen Kavanagh 2019, 6). Сакупљање савремености, како свакодневице тако и тренутака који се чине ванредним, прераста у доминантан ток у институционалним оквирима, али и изван њих. Ово инсистирање на сакупљању, а тиме и памћењу савремености до посебног изражаја долази у време криза и великих друштвених заокрета, када се претпоставља стварање „нових реалности” и промена на глобалном нивоу, попут ратова и пандемије изазване вирусом COVID-19 током 2020. и 2021. године (Ђорђевић 2021).

Најзад, проширењем контекста наслеђа збирка материјалних предмета који би својим сведочанственим потенцијалом (Stranski 1970) завредили пажњу и место у некој институцији наслеђа, попут музеја, замењена је идејом о свеукупности баштине. Нови теоретски оквир последично је довео до новог сагледавања вредности предмета, које су отишле даље од самог физичког објекта ка идеји која стоји иза њега. Објекат је схваћен само као видљив симбол интелектуалног процеса, односно истински предмет не представља само тродимензионалну материјалну чињеницу, већ су то искуство и значај који га одређују. Такође, и само наслеђе све се израженије препознаје као процес, не именица већ глагол (Harvey 2001), односно не ствар, налазиште или место, већ вишеструки процес стварања значења, или културни перформанс (Živanović 2014). Оваквом поимању и промишљању вредности *предмета* вратићемо се у даљем тексту у контексту одабраног случаја.

Партиципативно мапирање наслеђа

Значај индивидуалних и сећања и активности заједнице наглашава и „Конвенција о вредности културног наслеђа за друштво” Савета Европе (Faro konvencija 2005). Овом Конвенцијом је измењена парадигма о заштити конкретних предмета, збирки, споменика и локалитета, и наглашава се природа (културног) наслеђа као веома динамична и константно дефинисана и редефинисана људским поступцима, те се она стога не сме доживљавати као статична и непроменљива. Промовишући шире разумевање наслеђа и његовог односа са заједницама и друштвом, Фаро конвенција

наглашава важне аспекте наслеђа који се односе на људска права и демократију. Овом Конвенцијом сви чланови друштва подстичу се да препознају да објекти и места нису важни сами по себи већ су они значајни због значења и употребе које им људи придају и вредности које они представљају за заједнице.

Конвенција подржава идеју да се култура може схватити као скуп симболичких и концептуалних алата који су члановима друштва потребни како би интерпретирали стварност која их окружује. Самим тим што је друштво више културно разнолико, богатији је скуп тумачења доступних грађанима. Последиčno, улога наслеђа је да грађанима пружи довољну концептуалну стабилност и самопоуздање за одговарајућу промену без осећаја угрожености (Freniere 2008). Заједничко разумевање и заједничко учествовање у одабиру и креирању наслеђа и активно преговарање о његовом значењу посебно се подстичу партиципативним мапирањем наслеђа заједница чије се методологије последње деценије интензивно развијају. Како Европски парламент и Европски савет у својој Одлуци 2017/8642 о Европској години културног наслеђа (2018) наводе: „...нови партиципативни и интеркултурални приступи политикама наслеђа и образовне иницијативе које приписују једнако достојанство свим облицима културног наслеђа, имају потенцијал да повећају поверење, узајамно признавање и друштвену кохезију”.

Међутим, поставља се питање на који начин је могуће избећи судбину мултикултурализма, који је од идеје могућности плуралног и мултивокалног своје исходиште имао у (само)идентификацијама и културним моделима који постоје заједно али који се међусобно не преплићу, не укрштају и не допуњују. Да ли је могуће развити приступ који ће омогућити ко-креативно креирање културног наслеђа, које има значење изван оквира заједнице, али које недвосмислено тој заједници припада? На који начин можемо да створимо просторе имагинације, просторе за замишљање (пред)услова и начина одговора на потребе друштва које може надоградити сопствене *оптимизме воље*? (Gramši 1951)⁶. Како би се идеја стварања културног наслеђа које

⁶ У својој књизи „Писма из затвора” италијански друштвени теоретичар, писац и марксиста Антонио Грамши поставља тезу о дуалитету песимизма интелекта и оптимизма воље. Док под песимизмом интелекта он подразумева виђење света онаквим какав јесте, а не онаквим какав бисмо желели да буде и о каквом други маштају, преиспитивање свих начела, образаца и друштвених форми у духу скептицизма, под оптимизмом воље овај аутор сматра уверење засновано на историјским реалностима, на чињеници да је човекова домишљатост и борба оно што нас је из пећина довело до нечега што се приближава цивилизацији и створило модеран свет у коме су животи људи у готово сваком кутку света сада дужи, здравији и богатији него икада раније; домаштавање бољег света данас за будуће генерације.

потиче од заједнице, и које за заједницу има значење, заиста остварила у пракси, Марио Шагас у свом Уводном предавању на Генералној скупштини ICOM-а (Интернационалног комитета музеја) у Рио де Жаниеру 2013. године позива на учење музејске имагинације (*museoimagination*) као начина мишљења, које у својој основи има заједничко прегнуће стварања савремено релевантног културног наслеђа.

Један од могућих приступа јесте партиципативно мапирање заједнице које се због своје флексибилности може прилагодити мапирању културног наслеђа. Партиципативно мапирање културног наслеђа заједнице је процес који има за циљ утврђивање и препознавање за заједницу културно и друштвено значајних материјалних и нематеријалних елемената на одређеној територији. Кроз партиципативно мапирање чланови заједнице активно креирају своје визуелне инвентаре, те преговарају шта се може и треба навести, а шта не. Овај процес најзад резултира мапом оних елемената наслеђа који чине колективни идентитет заједнице, били то материјални елементи попут предмета, грађевина и других објеката или нематеријални облици баштине попут традиција, ритуала, знања и израза креативности. Кроз стварање мапе ствара се простор у којем заједница интерагује и мења свој материјални и нематеријални културни пејзаж. Веома је значајно нагласити да током овог процеса сама група учесника стиче увид у специфичне вредности, потенцијале и могућности које њихова заједница има јер је потреба за представљањем у заједничком културном простору често ускраћена припадницима мањинских група чија се култура и начин живота неретко стигматизују и сматрају недостојним јавног сазнања, признања. Партиципативно мапирање заједнице јесте ко-креативни процес у коме сви учесници, били они део заједнице или не, имају јасан бенефит од вештина, знања и могућности свих који су укључени у процес. Оно је процес у коме се материјално и нематеријално наслеђе заједнички ствара.

Партиципативно мапирање наслеђа можемо сврстати у шири оквир, односно метод мапирања заједнице,⁷ који се већ тридесет година примењује у различитим областима с циљем свеобухватнијег препознавања и дефинисања постојећих ресурса и потенцијала, али и могућих ограничења која дефинишу деловање и идентификацију заједнице. Кроз мапирање заједнице могу се увидети особености, а тиме и предности одређене групе, али

⁷ Битно је још једном напоменути да се мапирање заједнице у одређеним аспектима разликује од партиципативног истраживања заснованог на заједници. У случају методологије мапирања заједнице истраживање спроводи сама заједница на основу алата за мапирање које ова методологуја развија. Заједница дефинише почетак и крај истраживања, и сама класификује сопствене резултате. Методологија мапирања заједнице не третира партиципацију као додатак интерпретацији прикупљених података, већ заједници даје алат за прикупљање података.

и постојеће препреке кроз реалне параметре. Партиципативне мапе које настају у овом процесу на веома специфичан и сликовит начин указују на то како заједница види своје место у друштву и с којим се елементима, како материјалним тако и социокултурним, поистовећује (Tobias 2000). Овакав процес мапирања препознаје суштински значај стварања инклузивног окружења, у ком је вишегласје, на које гласно позива и помињана Фаро конвенција, заиста могуће (Cochrane & Corbett 2020, 706).

Такође, мапе заједнице јесу „заједничке представе географије и пејзажа, а мапирање заједнице је процес у коме такве мапе настају” (Lydon 2003, 2), и укорењене су у идејама и идеалима колективног. Принцип колективног у овом случају заснива се на неопходности постојања вишеструког одговора на исто питање. Крајња структура партиципативне мапе резултат је консензуса између припадника заједнице који узимају учешће у исцртавању мапе места и вишеструких нематеријалних односа. Стога је мапирање заједнице као истраживачки поступак у склопу метода партиципативних истраживања заснованих на заједници веома примењиво у контексту валоризације, односно препознавања или чак стварања наслеђа одређене групе, посебно када се ради о *приступу кроз наслеђе* овог истраживачког метода (Fuller, Guu and Pletsch 2011). Наиме, метод мапирања заједнице може имати више приступа, а за наше истраживање посебно је значајан такозвани *приступ кроз наслеђе* који подразумева активну размену између чланова заједнице на тему важних наслеђених елемената окружења, које их чине поносним и оснаженим. Одабрани материјални и нематеријални облици наслеђа нуде ниво специфичности заједнице и истовремено служе као база на основу које се може замишљати будућа трансформација кроз наслеђена знања, вештине и предмете. Овај приступ мапирања подразумева и стварање наслеђа у тренутку мапирања, односно препознавање вредности, пракси и појединаца који су носиоци трансформације или су стубови заједнице који о њеним члановима брину.

ХЕРОИНЕ — стварање наслеђа еманципације

У даљем тексту представимо метод мапирања заједнице на одабраном примеру текућег пројекта: „ХЕРОИНЕ: Наслеђе еманципације – оснаживање Ромкиња кроз изградњу мрежа солидарности”, који се реализује кроз сарадњу Етнографског института САНУ, Филозофског факултета Универзитета у Београду и Ромског женског центра „Бибија”, а под покровитељством Центра за промоцију науке. Реч је о пројекту научних грађанских истраживања, чија је основна методологија мапирање заједнице. Применом ове методологије дефинисан је основни истраживачки алат који има двострук

циљ: да мапира услове, места и тачке ослоњања које воде ка остваривању еманципације Ромкиња, и може да постане полазна тачка разматрања женског ромског активизма као елемента нематеријалног културног наслеђа заједнице. На овај начин пажња је усмерена на савремено сакупљање свакодневнице ромске заједнице, паралелно инсистирајући на дуговечности ових пракси, које се успешно прилагођавају актуелним потребама маргинализоване и неретко дискриминисане ромске заједнице у Србији.

Идеја баштињења и валоризовања еманципације може се повезати с настанком првих музејских институција, вредностима француског просветитељства и Француске револуције. Стварање институција које теже да сакупе, истраже и представе различите видове еманципације, као пракси освајања слободе и стварања промене, јесте – специфичан вид сакупљања живљеног тренутка и блиске прошлости. Кроз рад оваквих институција културног наслеђа посебна пажња посвећена је историјској контингенцији еманципације, чији се нови облици живе у тренутку настајања институције. Овакав приступ јасно се види у начину успостављања Музеја рада у Хамбургу (Немачка).⁸ Кроз представу развоја рада од занатског ка индустријском, колекције овог музеја сликају наративе настанка, развоја и борбе радничког покрета у Немачкој и шире, с једнаком пажњом третирајући предмете и идеје које се интерпретирају, како у локалном тако и у глобалном контексту. Прва иницијатива да се индустријско и радничко наслеђе у неком облику документује, музеализује и сачува, датира из седамдесетих година прошлог века примењујући и данас авангардни приступ формирању музејског знања „одоздо” уз дефинисану партиципацију самих радника, који, услед драстичних промена производног пејзажа, своје знање и вештине могу приказати унутар ове институције. Сличан приступ у музејском раду касније је примењиван и на другим индустријским локалитетима, попут Музеја Рура у Есену (Немачка),⁹ који, након обуставе експлоатације угља, рударе позива и ангажује као главне интерпретаторе историје, праксе и значаја рударства како за развој заједнице тако и за раднички покрет у области Рур. У локалном контексту сличну појаву можемо препознати и у успостављању и функционисању Музеја плетилца у Сирогојну.¹⁰ Поставка Музеја плетилца у Сирогојну поред представљања плетења као заната, прела као праксе и специфичности мотива који се у златиборском крају срећу на предметима од вуне, приказује и значај доми-

⁸ Музеј рада, Хамбург. Приступљено: 20.06.2024. <https://www.shmh.de/en/museum-of-work/>.

⁹ Музеј Рура, Есен. Приступљено 20.06.2024.

<https://www.nrw-tourism.com/a-ruhr-museum-zollverein-world-heritage-site-essen>,

¹⁰ Музеј плетилца, Сирогојно. Приступљено: 12.06.2024. <https://www.sirogojno-style.com/sr/muzej>.

нантно женског заната за еманципацију жена у руралним срединама. Стварање *Sirogojno Style*-а и рад Добриле Васиљевић-Смиљанић на побољшању животних услова жена у округу очекивано заузима значајно место у овој поставци. Добрила је од заједнице дефинисана и музејски вреднована као хероина (Bogdanović 2016; Bogdanović 2017).

Када говоримо о наслеђу женске еманципације и баштињењу женског активизма, исти су последњих година препознати у неколицини музеја, попут „Музеја жена” (Women’s Museum) у Архусу, Данска,¹¹ спомен кућама значајних појединки, али и од стране многих фондова који подржавају пројекте у области културе, уметности и активизма. Током последњих неколико деценија и у Србији, како у музејском контексту у оквиру појединих изложби тако и у студијама баштине, али и кроз савремене уметничке интервенције, може се пратити све веће интересовање за теме *женске прошлости*, односно историјског значаја појединки или група жена које су међусобним оснаживањем и праксама које данас препознајемо као еманципаторске допринеле својој заједници, а последично имале и шири друштвени значај. С обзиром на веома ограничене изворе у званичним институцијама баштине, ова истраживања се неретко ослањају на оралне историје и сећања и праксе које појединке или групе преузимају од својих преткиња, а које несумњиво одређују њихов идентитет данас, те њихову друштвену позицију. Активно учешће у пројекту: „Социјално оснаживање жена кроз промоцију културног наслеђа”, који је организација „Европа Ностра Србија” под покровитељством Фондације „Олоф Палме” реализовала у Сирогојну и Сомбору (2022/23), те рад с уметницама у оквиру пројекта „Интерпретације личних сећања” (Jokanović 2018) такође потврђују хипотезу да је међугенерациска подршка између жена у заједници – била то породица или другачије дефинисана заједница с одређеним особеностима – неретко од суштинског значаја за осамостаљивање и даљи напредак следеће генерације. Стога се валоризација, интерпретација и презентација афирмативних примера борбене свакодневице заједница треба посматрати и као ресурс за оснаживање и еманципацију данас.

Процес сакупљања и валоризације елемената наслеђа женске еманципације у оквиру ромских заједница у Србији заснива се, како је већ наведено, на методу мапирања заједнице. Током истраживачког процеса, након заједничног прилагођавања приручника и додатних методолошких појашњења, саме припаднице заједнице, Ромкиње активисткиње, организовале су и водиле фокус-групна истраживања у местима где иначе живе и раде. Оне су у том смислу препознате као особе у које заједница има поверење и, самим тим, показује отвореност ка разговору. Кроз овакав приступ, прикупљени

¹¹ Касније преименованог у *Gender Museum* (Музеј рода). Приступљено: 12.06.2024. <https://konmuseum.dk/english/>.

подаци представљају веома искрена и аутентична сведочења, а заједница добија прилику да селекује и валоризује за њу значајне социо-културне елементе без наметања *погледа одозго* (*gaze, bottom – down*) и већ устаљених стереотипа.

Ко-креативна валоризација предмета који би у наредном кораку могли бити перципирани као културна баштина заједнице, представља значајну специфичност овог пројекта. Полазећи од досадашњих искустава партиципативног и инклузивног рада с музејским колекцијама које се доминантно састоје од пракси проширивања већ дефинисаног значења збирке и њених делова,¹² пројекат ХЕРОИНЕ инсистира на стварању нових артефаката. На овај начин, потентност коју установљени вредносни квалитет културне баштине са собом носи користи се као неопходна валоризација и визуелизација процеса женског активизма као значајног ресурса ромске заједнице. Препознавање женске борбе као културне баштине једнако је важно за саму заједницу колико и за друштво у целини, јер се кроз постављање ове традиције у музејске, односно изложбене оквире потврђује њен значај и њена вредност за друштво у целини. Како би одабрани предмети, односно наративи иза њих, били перципирани у свом пуном значењу, током интерпретативног процеса неопходно је представити и контекст заједница кроз време, те друштвени положај у којем се њихове чланице данас налазе.

Након организованих фокус група у оквиру женских ромских заједница у Београду, Костолцу и Пироту, саме водитељке интервјуа издвојене наративе и предмете, односно визуелне представе које треба да асоцирају на одређен елемент нематеријалне баштине, даље прослеђују истраживачком тиму пројекта који за ово препознато наслеђе свакодневице треба да понуди адекватан интерпретативни модел и приближи га широј заједници. Водитељке, односно модераторке фокус група су охрабрене да подстичу издвајање предмета који немају нужно неку естетску, економску или другу вредност карактеристичну за семиофоре (Romian 1990) одабране да буду представљене у традиционалним музејским институцијама. Напротив, у складу с већ објашњеним партиципативним методом мапирања наслеђа, индивидуална (о)сећања представљена предметима свакодневице, као и документовање процеса валоризације и еманципаторских пракси предста-

¹² Широм света, музејске институције већ више од три деценије чине напоре да своје колекције и презентације учине доступним, целокупнијим, а тиме и истинитијим у односу на изворне заједнице. Овакав однос према предмету, његовом пореклу и значењу, доминантно се среће у етнографским музејима, примарно у земљама са значајном колонијалном прошлошћу, попут Холандије или Велике Британије. Последњи корак разрачунавања с непријатном историјом јесу праксе репатријације предмета и колекција, које постају један од основних захтева у раду оваквих институција.

вљају основне елементе колекције у настанку. Стога се модераторке воде сугестијама датим у приручнику: „Најчешће предмети које испитанице бирају за њих имају бар сентименталну вредност, те модераторке фокус групе њих не морају преузимати, већ их фотографисати са власницама, записати њихове описе и приче које *се крију* иза. Такође, не мора се радити само о материјалним предметима попут фотографија, предмета свакодневице (нпр. шољица за кафу, ђачка књижица, одевни предмет), већ и о музичкој нумери, поезији, прози које такође могу представљати окидаче сећања и осећања”. Дакле, и ако сам материјални објекат није могуће издвојити, процес интерпретације подразумева визуализацију нематеријалне баштине кроз њено опредељивање.

Током процеса мапирања и истраживања испоставило се да је и сам тренутак сусрета и размене жена из заједнице био од посебног значаја, те је на мапама означавано место ових сусрета у локалној средини, док се током фокус групе издвојио и сам сусрет и размена као посебно важан елемент наслеђа женске еманципације. *Предмет* који илуструје процесе међусобног оснаживања и подршке у заједници постала је мрежа од црвеног конца чије су клупко жене симболично добацивале једна другој током разговора у једној од фокус група.

Досадашњи резултати фокус група показали су да је методологија партиципативног мапирања женске еманципације интуитивна а самим тим и разумљива у различитим локалним контекстима у којем се овакво истраживање спроводи.¹³ Кроз рад с учесницама, ромске активисткиње успеле су да дефинишу значајан број предмета који носе лично искуство учесница и који уз прикупљени наратив скицирају појединачни пут ка еманципацији. Објекти који своје место налазе у резултатима фокус група и интервјуа спроведених у Костолцу, Пироту и Београду су разноврсни и јасно указују на обиље материјалних облика који могу чинити збирку „свакодневице еманципације” – од друштвених игара и животиња, до студенског индекса, породичне фотографије и свадбеног цвета, али и оне нематеријалне облике, попут испеваних мелодија и усмених савета мајки за ћерку, који могу бити *опредељени* за даље кораке пројекта. Пратећи наратив, ови свакодневни предмети отварају додатне димензије, као што је препознавање нелагоде због забрањене љутње или потребе да родно условљена дечија

¹³ Партиципативно мапирање женске еманципације којим се ово истраживање бави не пледира ка универзалности својих резултата. Валоризација праксе као нематеријалне културне баштине у свом првом кораку подразумева рад у појединачним заједницама, препознајући специфичне одлике пракси које заједница препознаје као такве. Након иницијалне валоризације праксе и њеног препознавања као нематеријалне културне баштине, она у првом реду „припада” заједници, док је брига о њеном очувању задатак друштва у целини.

игра не постоји. Такође, у зависности од контекста и животног пута појединке, може се исцртати и путања њених избора, можда ограничених али свакако еманципаторних.

Међутим, кроз рад с учесницама које нису истих година и животних искустава и које не живе нужно на истом месту, већ и у другим ромским заједницама у Србији, постало је јасно да одређени број предмета и асоцијација у себи носе потенцијал колективног наслеђа и представљају тачке повезнице међу учесницама. Појава заједничке асоцијације резултирала је тренутним настајањем нове заједнице (па макар и привремене) видљивом. Привремено стварање заједнице је документовано и материјализовано кроз примену алата који чине основни приручник за рад на овом пројекту, пружајући могућност да се оваква појава директније третира у процесу валоризације еманципације као културне баштине. Управо кроз стварање привремене, тренутне и интересне заједнице, успешно се превазилазе контекстуална ограничења која намеће унификовано третирање ромске заједнице, а без узимања у обзир да не постоји само једна и културолошки ујединачена ромска заједница (UNICEF 2018).

Закључак

Партиципативан рад са заједницом основа је савремених процеса демократизације, односно деколонијализације знања (Jokanović 2021) и проналажења могућих решења проблема које савремени тренутак доноси – од интеграције појединаца у нова друштва услед миграција и избеглиштва, до последица које је пандемија 2020. године оставила на друштва широм света. Размишљање у параметрима друштвеног укључивања неопходно је као средство за превазилажење структурне дискриминације и остваривање једнакости за маргинализоване групе и заједнице. Међутим, идеја партиципације није подударна с њеном праксом, која из позиције појединки и појединаца који раде на терену веома често делује неоствариво. Партиципативне праксе подразумевају јасно дефинисане кораке и правила процеса, који се морају поштовати како би се дугорочно успоставили односи поверења, јер партиципација није питање изоловане и временски ограничене активности. Партиципација је дугорочан процес с неизвесним исходом, ма колико иницијална замисао била јасно дефинисана и планирана као вид позитивног утицаја на друштво.

Многобројне иницијативе које имају за циљ промену постојећих начина комуникације, а, с временом, и начина размишљања унутар заједнице и друштва, веома често не узимају у обзир право заједнице да не партиципира, односно да одређену врсту промене, или начин њене имплементације, не доживљава као оправдану, довољну или валидну. Често почетак

партиципативног рада јесте конфликт идеја, норми, потреба и поверења. Због тога основна питања пре иницирања „промене” или „интервенције” треба да буду управо питања: ко и због чега у оваквој активности жели да учествује, као и које су то очекиване добробити?

У овом раду представљен пројекат „ХЕРОИНЕ: Наслеђе еманципације – оснаживање Ромкиња кроз изградњу мрежа солидарности” јасно дефинише који је заједнички интерес партнера и коју врсту знања и вештина сваки члан тима може да понуди у овом процесу. Препознавање заједничког интереса у покушају да се питање (женске) еманципације сагледа кроз призму културног наслеђа и њему посвећених дисциплина чини партнере врстом интересне заједнице у којој постоји свест о привилегијама, позицијама моћи, видљивости и потенцијалним тачкама неразумевања које могу бити део овог процеса. На основу промишљеног: *ко, када, како, где и зашто мапира еманципацију* успостављено је поверење, а самим тим и кокреативан процес, који већ у првим корацима истраживаког рада даје резултате који превазилазе почетну имагинацију самог процеса. Кроз одлуку да се (женска) еманципација третира као питање свакодневице заједнице, видљивост борбе, доприноса и моћи поприма другачији облик – облик савременог културног наслеђа. На овај начин видљивост прегнућа ромских женских активисткиња постаје истакнутија и видљивија у самој заједници, нудећи се као нова тачка позитивне идентификације целокупне заједнице и друштва. (Женска) еманципација је борба свих, а пређени пут ромских активисткиња резултирао је међугенерацијским преносом знања, вредности и вештина које више нису родно детерминисане, већ као културно наслеђе могу да служе свима.

Референце

- Axelsson, Bodil. 2014. „The Poetics and Politics of the Swedish Model for Contemporary Collecting”. *Museum & Society* 12(1): 14–28. <https://doi.org/10.29311/mas.v12i1.244>
- Bhabha, Homi K. 1994. *The Location of Culture*, 2nd edition. London, Njujork: Routledge.
- Bogdanović, Bojana. 2016. *Tradicija kao simbolički resurs. Modna produkcija Sirogojno stil*. Sirogojno: Muzej na otvorenom „Staro selo”.
- Bogdanović, Bojana. 2017. „Komercijalizacija tradicije i proces emancipacije seoske žene – primer modne produkcije `Sirogojno stil`”. U: *Selo Balkana. Kontinuiteti i promene kroz istoriju*, uredili Nedeljko V. Radosavljević i Snežana Tomić, 191–209. Beograd: Istorijski institut i Muzej na otvorenom „Staro selo” Sirogojno.
- Butler, Shelley R. 2011. *Contested Representations: Revisting Into the Heart of Africa*. Toronto: University of Toronto Press.
- Cochrane, Logan and John Corbett. 2020. „Participatory Mapping”. U *Handbook of Communication for Development and Social Change*, priredio Jan Servaes, 705–714. Berlin:Springer.

- Deville, Daniel. 2020. „The White Cube Outside Art: The extent and effect of the white cube cultural form of display within galleries of material culture”. Master rad. Fakultet za humanistiku, Univerzitet u Mančesteru.
- Đorđević, Ivan i Ljiljana Gavrilović. 2018. *Dečiji brakovi u romskoj populaciji u Srbiji*. Beograd: UNICEF, EI SANU, Romski ženski centar BIBIJA.
- Đorđević, Jelena. 2008. „Postkolonijalna teorija diskursa”. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka* 2 (2): 29–45.
- Đorđević, Marija. 2021. „Kako, zašto i za koga? Savremeno sakupljanje, pandemija i digitalni depoi”. U *Kulturna baština i kriza: heritološki i arhitektonski aspekt*, uredili Aleksandar Kadrijević i Milan Popadić, 133–148. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet.
- Golding, Viv & Wayne Modest (eds.). 2013. *Museums and Communities: Curators, Collections and Collaboration*. London: Bloomsbury Academic.
- Fleming, David. 2002. „Positioning the museum for social inclusion”. U *Museums, society, inequality*, uredio Richard Sandel, 213–225. London: Routledge.
- Foucault, Michel. 1977. *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews*, edited by Donald F. Bouchard and Sherry Simon, Ithaca: Cornell University Press.
- Fuller, Tony, Denise Guy and Carolyn Pletsch. 2011. *Asset Mapping: A Handbook*. https://community-wealth.org/sites/clone.community-wealth.org/files/downloads/tool-u-guelph-asset_mapping.pdf.
- Gramši, Antonio. 1951. *Pisma iz zatvora*. Zagreb: Državno izdavačko preduzeće Hrvatske.
- Harvey, David. 2001. „Heritage pasts and heritage presents: Temporality meaning and the scope of heritage studies”. *International Journal of Heritage Studies*, 7 (4): 319–338. <https://doi.org/10.1080/13581650120105534>
- Jokanović, Milena. 2018. *Slike kojima (ih) pamtimo*. Katalog izložbe. Beograd: Galerija Prozor.
- Jokanović, Milena. 2021. *Kabineti čudesa u svetu umetnosti*. Beograd: Univerzitet u Beogradu Filozofski fakultet, Centar za muzeologiju i heritologiju.
- La Frenierre, Jeff. 2008. „Mapping Heritage: A Participatory Technique for Identifying Tangible and Intangible Cultural Heritage”. *The International Journal of the Inclusive Museum* 1(1): 97–104. <https://doi.org/10.18848/1835-2014/CGP/v01i01/44319>
- Lydon, Maeve. 2003. „Community Mapping: The Recovery (and Discovery) of our Common Ground”. *Geomatica Vol. 57 1999–2003 Anniversary Issue – Cartography in Canada*: 1–31.
- McDonald, Sharon. 2002. *Behind the Scenes at the Science Museum*. Oxford-Njujork: Berg.
- Milenković, Miloš. 2005. „Postkulturna antropologija i multikulturalne politike”. U *Problemi kulturnog identiteta stanovništva savremene Srbije*, uredila Senka Kovač, 67–69. Beograd: Filozofski fakultet.
- Museum Development North West & Kavanagh J. 2019. *Contemporary Collecting Toolkit*. London: Arts Council England.
- Pomian, Krzysztof. 1990. „The Collection: between the Visible and the Invisible”. U *Collectors and Curiosities. Paris and Venice 1500–1800*, 31–45. Kembridž: Polity Press, 1990.

- Popadić, Milan. 2021. *Diskretni šum peščanika: baština i njene nauke*. Beograd: Filozofski fakultet, Centar za muzeologiju i heritologiju.
- Rasool, Ciraj. 2018. „Heritage as Process”. U *Sense and Essence, Heritage and the Cultural Production of the Real*, uredili Birgit Meyer and Mattijs van de Port, 306–312. Njujork– Oksford: Berghahn Books.
- Sandel, Richard. 1998. „Museums as Agents of Social Inclusion”. *Museum Management and Curatorship* 17(4): 401–418. <https://doi.org/10.1080/09647779800401704>
- Sarr, Felwine & Savoy, Bénédicte. 2018. „The Restitution of African Cultural Heritage. Toward a New Relational Ethics”. https://www.about-africa.de/images/sonstiges/2018/sarr_savoy_en.pdf.
- Sladeček, Michal, Vasilijević, Jelena i Petrović Trifunović, Tamara. 2009. *Kolektivno sećanje i politike pamćenja*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Smith, Laurajane. 2006. *Uses of Heritage*. London– Njujork: Routledge.
- Spencer, Robert i Valassopoulos, Anastasia. 2021. *Postcolonial Locations New Issues and Directions in Postcolonial Studies*. London– Njujork: Routledge.
- Stransky, Zbynek Z. 1970 „Temelji opšte muzeologije”. *Muzeologija* 8, 37–74.
- Tobias, Terry. 2000. *Chief Kerry's moose: a guidebook to land use and occupancy mapping, research design, and data collection*. Vankuver: Union of BC Indian Chiefs & Ecotrust Canada.
- Turner, Terence. 1993. „Anthropology and Multiculturalism: What is Anthropology That Multiculturalists Should be Mindful of it?”. *Cultural Anthropology* 8(4): 411–429.
- Van Dartel, Daan (ed.). 2009. *Tropenmuseum for a change!. Bulletin 391*. Amsterdam: KIT Publishers.
- Vertovec, Steven. 1996. „Multiculturalism, culturalism and public incorporation”. *Ethnic and Racial Studies* 19(1): 49–69.
- Žikić, Bojan. 2011. „Društveni činioci zdravstvene vulnerabilnosti marginalizovanih društvenih grupa”. *Etnoantropološki problemi* 6 (3): 783–805. <https://doi.org/10.21301/eap.v6i3.14>
- Živanović, Katarina. 2014. „Interpretacija kulturnog nasleđa kao preduslov za korišćenje arheološke baštine u društveno-ekonomskom razvoju zajednice”. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.

Интернет извори

- Faro konvencija 2005.
<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=199>.
- Them Romano 2008.
<http://www.associazionethemromano.it>.
- Romani 2015.
https://www.romaheritage.co.uk/?fbclid=IwY2xjawGhUEFleHRuA2FlbQIxMAABH-cgfZoO4ZflhUfR1WSOmzUNTFpY1SDI9XUxqFq5VmYPjx_FkvgyxVFvcvzg_aem_6bcbLbVtIojPK-XZzPnweg

ERIAC 2017.

<http://eriac.org>.

EPEKA Roma Station 2017.

<https://epeka.si/en/8143/>.

Presencia Gitana 2019.

<https://www.presenciagitana.org>.

Odluka 2017/8642 o Evropskoj godini kulturnog nasleđa 2018.

[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=-CELEX:32017D0864&rid=2](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017D0864&rid=2).

Muzej rada, Hamburg, Nemačka.

<https://www.shmh.de/en/museum-of-work/>.

Muzej Rura, Esen, Nemačka.

<https://www.nrw-tourism.com/a-ruhr-museum-zollverein-world-heritage-site-essen>.

Milena Jokanović

Department of Art History,

Faculty of Philosophy, University of Belgrade

milena.jokanovic@f.bg.ac.rs

Ivan Đorđević

Ethnographic Institute of the

Serbian Academy of Sciences and Arts (SANU)

ivan.djordjevic@ei.sanu.ac.rs

Marija Đorđević

Department of Art History,

Faculty of Philosophy, University of Belgrade

marija.djordjevic@f.bg.ac.rs

*The Heritage of Emancipation:
Collecting the (Invisible) Everyday*

Participatory heritage mapping is one of the possible methods for valorizing emancipation practices as cultural heritage. Through the citizen science research project “HEROINES: Heritage of Emancipation – Empowering Roma Women through the Construction of Solidarity Networks”, conducted by researchers from the Institute of Ethnography, SASA, and the Faculty of Philosophy – University of Belgrade, in cooperation with Roma activists from Belgrade, Kostolac, and Pirot, the heritage of women’s activism was defined as a distinct form of everyday life. Moreover, the research is based on the notion that women emancipation practices decisively affect the community’s identity and areas of action. After providing a theoretical overview and presenting relevant examples of the process of participatory heritage mapping, this paper analyzes the potential of

community mapping methods using the abovementioned example. Additionally, it considers possibilities for interpreting community heritage that, until now, has not been widely represented within official heritage institutions.

Keywords: heritage of emancipation, participation, community, “HEROINES” citizen science research project, everyday objects

*L’héritage de l’émancipation:
collecter le quotidien (invisible)*

La cartographie participative du patrimoine est une des méthodes possibles de valorisation des pratiques d’émancipation en tant que patrimoine culturel. Au sein du projet de recherche de la société civile « HEROINE: Heritage of Emancipation – Empowering Roma Women through the Construction of Solidarity Networks », mené par des chercheurs de l’Institut d’Etnographie, SASA et de la Faculté de Philosophie de l’Université de Belgrade en collaboration avec des roms activistes de Belgrade, Kostolac et Pirot, le « patrimoine de l’activisme » des femmes a été défini comme une forme particulière de leur vie quotidienne. De plus, l’hypothèse de la recherche est que les pratiques d’émancipation de ses femmes affectent de manière décisive l’identité et les domaines d’action de la communauté. Après un aperçu des approches théoriques et des bonnes pratiques du processus de cartographie participative du patrimoine, dans cet article, le potentiel des méthodes de cartographie communautaire sur l’exemple mentionné ci-dessus est analysé. Sont également prises en compte les possibilités d’interprétation du patrimoine communautaire, qui jusqu’à présent n’a pas été largement représenté au sein des institutions officielles du patrimoine.

Mots clés: patrimoine d’émancipation, participation, communauté, projet de recherche en science citoyenne HEROINES, objets du quotidien

Primljeno / Received: 24.07.2024

Prihvaćeno / Accepted for publication: 20.11.2024